

РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ І АДМІНІСТРУВАННЯ

Формування міської політики вирішення проблеми безпритульних тварин як складової соціальної та природоохоронної діяльності органів місцевого самоврядування (на прикладі м. Кривий Ріг)

Ищенко М. І.

*доктор економічних наук, доцент
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

Мищук Є. В.

*кандидат економічних наук, доцент
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

***Якщо на вулицях немає безпритульних тварин,
то немає і безпритульних дітей***

Велика кількість безпритульних тварин на певній території призводить до появи зграй. Якщо є зграя собак, то вона буде боротися за виживання на цій території, завойовуючи яку, вона буде атакувати того, хто заходить на її простір. Поки це питання не буде вирішене, то матимуть місце проблеми із захворюваннями домашніх собак, а також з укусами маленьких дітей і самотніх перехожих (особливо у нічний час). Надзвичайно загрозовим для здоров'я людей є і те, що серед безпритульних тварин все частіше реєструється особливо небезпечна хвороба, що є майже невиліковною – це сказ.

Отже, складна соціальна, санітарна та епізоотична ситуація з великою кількістю безпритульних тварин, яка впродовж попередніх десятиліть і до теперішнього часу має місце на вулицях міст й інших населених пунктів, спричиняє поширення небезпечних хвороб, у тому числі й спільних для людей і тварин, що призводить до негативного впливу вказаної ситуації на позитивний імідж міста. Тому з однієї сторони, розв'язання проблеми безпритульних тварин повинно стати складовою соціальної діяльності органів місцевого самоврядування в частині поліпшення санітарно-естетичного стану міста та захист його жителів (гостей) від загрози поширення інфекційних й інших хвороб.

З іншої сторони, людське суспільство розглядає тварин не тільки як власність, але і як членів родин, розумних істот, що мають стійку емоційну прив'язаність до людей та залежність від них. Водночас тварини є

невід'ємним елементом природного середовища та потребують особливої охорони. Безпритульні тварини у населених пунктах нерідко одержують травми при дорожньо-транспортних та інших пригодах і стають об'єктами жорстокого поводження з ними, що негативно впливає на питання гуманного ставлення людини до живих істот взагалі. Це вказує на доцільність розв'язання проблеми безпритульних тварин також у межах природоохоронної діяльності органів місцевого самоврядування.

Останнім часом намітилася тенденція до розгляду правового режиму тварин як особливого об'єкта цивільних прав у наукових працях. Варто виділити дисертації О. А. Устименко «Тварини як об'єкт права власності (цивільно-правовий аспект)» та Г. Л. Крушельницької «Тварини як особливий об'єкт цивільних прав». Спроби розкрити правовий режим тварин як об'єктів цивільних правовідносин робилися з радянських часів. Але тоді майже всі науковці розглядали тварин суто в контексті джерела підвищеної небезпеки. Серед радянських науковців варто відзначити О. С. Іоффе, А. О. Собчак, Б. С. Антимонова, Д. В. Боброву, О. С. Колбасова та ін. Окремі аспекти захисту тварин від жорстокого поводження з ними розглянуто у ряді робіт з: а) кримінального права – С. А. Хімченко, І. А. Головка, В. А. Копилян, В. В. Кузнєцов, В. С. Мірошниченко, Д. О. Калмиков, А. О. Данилевський; б) адміністративного права – Н. С. Бондаренко, В. О. Морозова; цивільного права – Д. Є. Захаров; в) міжнародного права – Н. І. Зубченко, О. І. Буткевич, Т. Р. Короткий та ін.

Мета роботи – дослідження міської політики вирішення проблеми безпритульних тварин як складової соціальної та природоохоронної діяльності органів місцевого самоврядування та надання пропозицій щодо її удосконалення.

Об'єкт дослідження – процес формування міської політики вирішення проблеми безпритульних тварин як складової соціальної та природоохоронної діяльності органів місцевого самоврядування.

Предметом роботи є теоретико – методичні засади формування міської політики вирішення проблеми безпритульних тварин.

Таким чином, неврегульованість питання поводження з безпритульними тваринами, постійне збільшення кількості безпритульних тварин на вулицях міста, загибель тварин від жорстокого поводження, погіршення санітарно-епідеміологічного стану міста та поширення інфекційних та інших хвороб серед людей, джерелом збудників яких є безпритульні тварини вказує на своєчасність та актуальність даної роботи.

Україна однією з останніх держав Європи прийняла Закон «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 № 3447-IV (із змінами та доповненнями). На сучасному етапі розвитку Української держави створення розгалуженої і дієвої системи державних та недерж-

жавних органів і організацій, діяльність яких повністю або частково пов'язувалася б із захистом тварин, є необхідною. Слід зазначити, що подібна система суб'єктів, які беруть участь у зазначеному напрямку роботи існує, але вона ще не в усьому відповідає потребам сьогодення та нездатна належним чином виконувати покладені на неї завдання [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 180 Цивільного Кодексу України, тварини є особливим об'єктом цивільних прав і на них поширюється правовий режим речі, крім випадків, установлених законом. Відповідно до українського законодавства, тварини є особливим об'єктом цивільних прав, однак за загальним правилом на них поширюється правовий режим речі.

Слід враховувати, що поняття «тварини» є надзвичайно широким і фактично охоплює усі біологічні об'єкти, що не охоплюються поняттям «рослина», під яким слід розуміти речі, та «людина» – фізична особа. Таке широке поняття «тварина» наводиться в законі України «Про ветеринарну медицину» і означає ссавців, свійську птицю, птахів, бджіл, комах, риб, ракоподібних, молюсків, жаб, амфібій та рептилій [13].

У спеціальній літературі, тварини – це царство переважно багатоклітинних ядерних організмів, однією з найголовніших ознак є гетеротрофність (тобто споживання готових органічних речовин) та здатність активно рухатися [14, с. 5]. Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [15], тварини – біологічні об'єкти, що належать до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові. Відтак, тварина – це рухома, неподільна, неспоживча річ, у цивільному обороті володіє якістю товарності, характеризується здатністю відчувати негативні відчуття від зовнішніх подразників, а також можливістю в результаті «речової трансформації» переходити з одного якісного стану в інший (біологічна загибель призводить до знищення одухотвореної і появи не одухотвореної речі) і на відміну від усіх інших речей у цивільному праві має потреби, задоволення яких забезпечує саме її існування [16].

Основною особливістю тварин є їх здатність до задоволення духовних і матеріальних потреб людей і володіння якістю товарності. Крім того, найважливішими їх ознаками є можливість чуттєвого сприйняття навколишнього середовища і наявність потреб (тільки тварина як «жива річ» серед інших речей може мати такі), які і визначають особливості набуття та припинення речових прав на тварин, специфіку здійснення речових прав на них, межі їх реалізації, що, безперечно, виокремлює тварин серед усіх інших речей у цивільному праві [2].

Визначення поняття «безпритульні тварини» також міститься в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (табл. 1).

Таблиця 1.

Основні терміни, що вживаються в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [15]

Термін	Дефініція
1	2
1. Тварини	біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові
2. Дикі тварини	тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах
3. Домашні тварини	собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі
4. Сільськогосподарські тварини	тварини, що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження
5. Безпритульні тварини	домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини
6. Експериментальна тварина	тварина, що використовується для проведення наукових дослідів, експериментів
7. Евтаназія	гуманні методи умертвіння тварин, що виключають їх передсмертні страждання
8. Жорстоке умертвіння тварин	умертвіння тварин без застосування знеболюючих засобів, що запобігають відчуттю тваринами болю і страху
9. Біостерилізація	позбавлення тварини хірургічним шляхом здатності до відтворення потомства (репродуктивної здатності)
10. Жорстоке поводження з тваринами	знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів
11. Гуманне ставлення до тварин	дії, що відповідають вимогам захисту тварин від жорстокого поводження і передбачають доброзичливе ставлення до тварин, сприяння їх благу, покращання якості їх життя тощо
12. Карантинний майданчик	спеціально обладнані приміщення або частини приміщень, які призначені для тимчасового утримання домашніх тварин у разі їх вилову чи тимчасової ізоляції
13. Утримання в домашніх умовах	обмеження природної волі домашніх тварин, що виключає їх вільне переміщення за межами квартири, подвір'я окремого будинку
14. Притулки для тварин	неприбуткові установи, спеціально призначені та облаштовані для утримання безпритульних тварин

Основні проблеми, пов'язані з наявністю безпритульних тварин (в основному собак і котів) можна згрупувати таким чином [17]:

1. Громадське здоров'я:

– Зоонози – перенесення хвороб: встановлено понад 100 зоонозних інфекцій; патогени, що переносяться від собаки до людини, схожа ситуація – з котами

– Покуси – собаки можуть бути причиною покусів, це варіюється від регіону до регіону, в залежності від рівня контролю над собакою і ступеня небезпеки передачі сказу. Коти також можуть бути відповідальні за випадки покусів – особливо, якщо до цього коти не були залучені до контакту з людиною; передача сказу і хвороб через котячі подряпини, доброякісного лімфоретикулеза – при покусах і дряпанні.

– Несприятливий вплив на середу – екскременти поблизу і всередині поселень людини, потенційне генетичне забруднення популяцій диких представників сімейства собачих

2. Фактор занепокоєння:

– У собак: шум – гавкіт, виття, бійки.

– У котів: шум – звуки (під час бійок і спарювання).

3. Запах і естетична якість середовища: територіальні сечові мітки, забруднення середовища фекаліями і потрапляння сечі під час її утилізації в навколишнє середовище.

4. Дикі тварини:

– У собак: полювання на більш дрібних диких ссавців.

– У котів: передбачуваний вплив на популяції птахів і дрібних ссавців.

5. Збитки власності і сільськогосподарським тваринам:

– У собак: у результаті ДТП, хижацтво щодо сільгосподарських тварин і мисливських тварин.

– У котів: розкопки квітників і городів, територіальне мічення сечею і дряпання.

6. Якість життя тварин (спільно для собак і котів):

– Травми в результаті наїздів автомобілів.

– Травми під час конфронтацій в боротьбі за обмежені ресурси.

– Недоїдання в результаті обмеженої кількості харчових ресурсів.

– Схильність до хвороб.

– Негуманні вилов та інші заходи контролю.

– Переслідування і цілеспрямоване знищення з боку жителів.

Існує три категорії безпритульних тварин:

1. Істинно безпритульні,

2. Умовно безпритульні,

3. Загублені або покинуті.

Перші живуть сім'ями, споживають харчові рештки на звалищах і випадково здобутим кормом, іноді їх підгодовують люди.

Другі за різними даними складають переважну більшість безпритульних тварин, вони живуть на автомобільних стоянках, ринках, поблизу

лікарень, шкіл, дитячих садків і т.п., їх годують люди, які працюють на цих об'єктах.

Треті являють собою найбільш небезпечну категорію безпритульних тварин, тому що вони не пристосовані до безпритульного життя, часто вони агресивні по відношенню до людей.

Основним джерелом появи безпритульних тварин є викинуті собаки і коти, що загубилися, а також ті, які народилися на вулиці, тобто спочатку бездомні. Ще однією причиною, що побічно впливає на появу бездомних тварин, є безконтрольна діяльність клубів по розведенню породистих тварин.

Типовими причинами появи безпритульних тварин на вулицях міст є:

- безвідповідальне ставлення мешканців міста до власних тварин (тварини виявляються викинутими, кинутими в місцях продажу) та загальний низький рівень культури населення щодо поводження з домашніми тваринами. Близька 90% безпритульних котів – це в минулому домашні коти;

- недосконала система обліку собак (котів), що належать власникам;

- недостатня робота з власниками собак (котів), у тому числі в адміністративно-правовому полі, і допомога в стерилізації для запобігання появі небажаного потомства;

- недосконала система пошуку загублених тварин. Статистика говорить про те, що щорічно люди втрачають більше 10 000 домашніх тварин, з них лише 20% знаходять господаря. На жаль, в Україні ще не впроваджена система чипування тварин, і навіть ярлик з телефоном і адресою власника рідко побачиш на ошийнику собаки. На котів, як правило, ошийники взагалі не одягають;

- неконтрольоване розмноження безпритульних тварин;

- міграція безпритульних тварин до міста з приміських територій;

- відсутність притулків.

При виявленні причин появи безпритульних тварин також необхідно визначитися з тим, хто є власником тварин. Законодавства України та європейських країн майже схожі в цьому питанні. Власник тварини це – юридична або фізична особа, або ж держава в особі тієї чи іншої громади. Як визначається, хто саме власник? Найчастіше – через ідентифікацію тварин, наприклад, якщо це чіпування – то за унікальним кодом чіпа, який імплантований в тварину (хоча методів ідентифікації кілька, але в рамках статті ми не будемо їх розглядати).

Таким чином, в Європейських країнах працює система, де точно можна визначити, хто власник тварини, хто відповідальний за тварину і хто відшкодовує збитки [17].

Муніципалітет в європейських країнах зобов'язаний дотримуватися тих права тварин, які закріплені законодавством цих країн – регуляр-

ність годування, місце вигулів, прибирання екскрементів, дотримуватися певних санітарних норм тощо. І на це все необхідно витратити бюджетні цих громад, грошові кошти, які можуть бути витрачені на інші муніципальні проекти.

Загальновідомо, що утримання громадою тварин обходиться дуже дорого, а отже, набагато дешевше використовувати алгоритм вилову тварини і передачі її до відповідних притулків. Відловлюють тварин тому, що громада міст не готова нести витрати і відповідальність за тварин, які є їх власністю (громада за законодавством визначається власником всіх тварин, які не мають господарів в особі юридичних або фізичних осіб).

Собаки, незалежно від породи, належності та призначення, у тому числі і ті, що мають нашійники з номерними знаками і намордники, що знаходяться без власника у громадських місцях, вважаються безпритульними і підлягають виллову. А ось безповоротний вилов тварин в європейських країнах (за рахунок муніципалітету) і передача їх в різні притулки здійснюється не тільки в комунальні притулки, а й приватні (тоді права власності на тварину переходить до притулку) і відтак відповідальність за тварину, за його утримання і дотримання їх прав також стає відповідальністю притулку.

Як приклад, розглянемо підрахунки італійської влади: на утримання однієї собаки у притулку необхідна сума в 2,5 євро на добу. І якщо вже тварина в притулку, то власники зобов'язані виділяти дану суму змісту на одну тварину. Інакше – порушення Декларації критерію благополуччя тварини, а отже – великий штраф, що накладається у тому числі і на муніципалітет.

Всі порушення, прописані в цих законодавчих актах, мають свою міру покарання – від великого штрафу до кількох років в'язниці. Тому, якщо в Європейських країнах зробити будь-яке порушення, то штрафу точно не уникнути.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» «Регулювання чисельності диких тварин і тварин, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини», здійснюється методами біостерилізації або біологічно обґрунтованими методами, а в разі неможливості їх застосування – методами евтаназії.

Отже, як зазначалося в табл. 1.1, згідно ст. 1 ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», евтаназія – гуманні методи умертвіння тварин, що виключають їх передсмертні страждання. Виключний перелік випадків, за яким допускається умертвіння тварин наведено в ст. 17 досліджуваного Закону, а саме:

- 1) для одержання господарсько-корисної продукції;

2) для припинення страждань тварин, якщо вони не можуть бути припинені в інший спосіб;

3) за необхідності умертвіння новонародженого приплоду тварин;

4) при регулюванні чисельності диких тварин і тварин, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини;

5) за необхідності умертвіння окремих тварин, які хворі на сказ чи на інше особливо небезпечне захворювання або є носіями особливо небезпечного захворювання;

б) за необхідності оборони від нападу тварини, якщо життя або здоров'я людей знаходиться в небезпеці.

Як показано в табл. 1.1, «домашні тварини – собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною...», а «безпритульні тварини – домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини».

Таким чином, на наш погляд, дія п. 4 ст. 17 не поширюється на домашніх тварин і на безпритульних тварин як таких, що є домашніми, але залишились без догляду людини, а лише на «диких тварин і тварин, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини».

Згідно ч. 3 статті 24 ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження» вилонені безпритульні «тимчасово ізольовані домашні тварини протягом семи днів з дня їх вилову повинні бути обстежені і після висновків державної установи ветеринарної медицини про стан здоров'я тварин повертаються власникам..., а в разі виявлення обставин, що можуть загрожувати життю та здоров'ю оточуючих, передаються спеціалізованим організаціям для подальшого лікування чи умертвіння».

Отже, умертвіння щодо вилонених безпритульних тварин може застосовуватися лише «в разі виявлення обставин, що можуть загрожувати життю та здоров'ю оточуючих». Такі обставини, як і будь-які інші обставини, пов'язані з застосуванням правових норм, мають бути підтверджені компетентними установами або особами, наділеними відповідними повноваженнями. У випадку з встановленням обставин, що загрожують життю та здоров'ю оточуючих, підтвердженням може бути висновок установи ветеринарної медицини про те, що стан здоров'я тварини лікуванню не піддається.

Згідно ч. 9 ст. 24 вищезгаданого ЗУ «якщо протягом двох місяців з моменту заявлення про затримання безпритульної тварини не буде виявлено її власника або він не заявить про своє право на неї, право власності на цю тварину переходить до особи, у якої вона була на утриманні та в користуванні». Згідно ч. 10 ст. 24, «у разі відмови особи, у якої без-

притульна тварина була на утриманні та в користуванні, від набуття права власності на неї ця тварина переходить у власність територіальної громади, на території якої її було виявлено».

Згідно ст. 341 Цивільного кодексу України, «якщо протягом двох місяців з моменту заявлення про затримання бездоглядної домашньої тварини не буде виявлено її власника, право власності на цю тварину переходить до особи, у якої вона була на утриманні та в користуванні. У разі відмови особи, у якої тварина була на утриманні та в користуванні, від набуття права власності на неї, ця тварина переходить у власність територіальної громади, на території якої її було виявлено».

Отже, ч.ч. 9, 10 ст. 24 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та ст. 341 Цивільного кодексу України передбачено двомісячний термін на пошук власника безпритульної тварини.

Правовою підставою для здійснення опіки над безпритульною твариною як власністю громади є ст. 24 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та ст. ст. 180, 340, 341 Цивільного кодексу України. Територіальна громада як власник опікуваної тварини може наділити опікуна повноваженнями з догляду тварини. Закон не накладає обмежень щодо особи, яка може бути опікуном: опікуном може бути як фізична, так і юридична особа, «у якої тварина була на утриманні та в користуванні».

Згідно п. 5 ст. 1 ч. 1 Європейської конвенції «На захист домашніх тварин» (Україна ратифікувала 18.09.2013) «під безпритульними тваринами маються на увазі домашні тварини, які не мають дому, або перебувають поза межами дому її власника і не перебувають під безпосереднім контролем чи наглядом її власника чи господаря».

Згідно ст. 12 Конвенції, «якщо сторона вважає, що кількість безпритульних тварин викликає проблеми, вона повинна здійснити відповідні законодавчі і/або адміністративні заходи, щоб скоротити їхню кількість таким шляхом, який не спричиняє надмірного болю, страждань чи лиха». Серед методів такого скорочення ст. 12 називає «зменшення незапланованого розмноження собак і кішок за допомогою кастрації цих тварин».

З іншої сторони, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а саме ст. 15 «Притулки для тварин» не наділяє і не передбачає жодного зобов'язання покладеного на органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади стосовно створення притулків для тварин, виділення коштів з бюджету на їх функціонування та створення. Постає питання, яким чином місцева влада може виконати вимоги ч.ч. 9, 10 ст. 24 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та ст. 341 Цивільного кодексу України стосовно двомісячного терміну для пошуку власника безпритульної тварини?

Відтак, ст. 16 Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» закріплює регулювання чисельності безпритульних тварин шляхом біостерилізації або біологічно обґрунтованими методами, але у разі неможливості їх застосування пропонується застосовувати метод евтаназії.

Фактично, відсутність реального механізму та законодавства, у якому б конкретно зазначалися усі суб'єкти, на яких покладено обов'язки і відповідальність за безпритульних тварин, а також відсутність конкретно передбаченої лімітованої суми у бюджетах автоматично робить важкодоступним метод біостерилізації або інших біологічно обґрунтованих методів і настановує на застосування методу евтаназії.

Слід зазначити, що місто на 100% є екосистемою. Всі частини системи взаємопов'язані та впливають одна на одну. Це означає, наприклад, що якщо достатньо активно знищувати безпритульних котів, то в місті будуть неконтрольовано розмножуватися щури. Адже всі живі організми перебувають у зв'язку. Чисельність коливається навколо точки рівноваги, не можна вплинути на неї кардинально, прибрати всіх тварин чи радикально зменшити їхню кількість. Відтак при вилученні з величезної екосистеми тільки котів, буде популяційний вибух серед гризунів, зміна поведінки вуличних собак.

Згідно до статистики, зібраної російськими науковцями, здичавілі міські собаки є основною причиною зникнення котів, вони ними харчуються. Життя здичавілих тварин на вулицях міста дуже відрізняється від природного. Коти і собаки – конкуренти за харчовий ресурс, вони хижаки. Менше котів – більше щурів та собак, переділ територій. Деякі зграї собак почнуть виходити у невластиві для них частини міста. Якщо не взяти під контроль чисельність популяції котів, тварини будуть більше страждати, але повністю їх знищити неможливо. Винищення собак, у свою чергу, призводить до появи в місті хижаків, зокрема, лисиць. Адже собаки – стайні тварини, які мітять і охороняють свою територію, що запобігає появі хижаків і інших бездомних тварин. У свою чергу, стерилізовані і вакциновані тварини не принесуть шкоди людям. Але для ефективності програми стерилізація повинна проводитися одночасно по всій країні.

Питання щодо міської політики вирішення проблеми безпритульних тварин як складової соціальної та природоохоронної діяльності органів місцевого самоврядування у м. Кривий Ріг належать до компетенції управління благоустрою та житлової політики виконавчого комітету Криворізької міської ради.

Управління благоустрою та житлової політики виконавчого комітету Криворізької міської ради (надалі – управління) є самостійним структурним підрозділом виконавчого комітету міської ради, що утворюється й ліквідується відповідно до Закону України «Про місцеве самовряду-

вання в Україні» міською радою та реєструється в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» й іншими нормативно-правовими актам, що регулюють діяльність неприбуткової організації, підзвітне й підконтрольне міській раді та підпорядковане виконкому міської ради й міському голові.

З метою профілактики появи та існування безпритульних тварин рішенням Криворізької міської ради від 25.04.2012 №1084 затверджено Програму поводження з безпритульними тваринами у місті Кривому Розі, основним завданням якої є створення притулку для безпритульних тварин до 2017 року. Дана Програма містить 8 розділів, а саме:

1. Обґрунтування необхідності розроблення й виконання Програми;
2. Мета та завдання;
3. Обґрунтування шляхів і засобів розв'язання проблеми;
4. Строки та етапи реалізації заходів: в один етап з 2012 р. до 2017 р.;
5. Перелік завдань і заходів Програми;
6. Ресурсне забезпечення;
7. Організація управління та контролю за ходом виконання Програми;
8. Очікувані кінцеві результати виконання Програми.

У Програмі визначено три завдання:

1) розробка й упровадження заходів щодо підтримки супроводу безпритульних тварин протягом їх життя в притулку;

2) розробка й упровадження систематичних інформаційно-просвітницьких заходів стосовно гуманного поводження з безпритульними та домашніми тваринами, улаштування безпритульних тварин, пропагування біостерилізації домашніх тварин тощо;

3) проведення всебічного моніторингу з усіх напрямків, що пов'язані з безпритульними тваринами (збір, аналіз та обробка даних про кількість, склад, ареал перебування, поведінку тощо).

Ключовим з точки зору вирішення проблеми є розділ 3 «Обґрунтування шляхів і засобів розв'язання проблеми», в якому зазначено, що для вирішення завдань Програми необхідно:

– запровадити заохочувальну систему збору інформації з власників тварин;

– сприяти створенню притулків різних форм власності для тварин та пунктів тимчасового утримання бездомних і загублених тварин;

– провести масову стерилізацію, щеплення (у тому числі від сказу) й лікування безпритульних тварин;

– створити загальну інформаційну систему та організувати службу пошуку тварин, які загубилися;

– проводити роз'яснювальну та агітаційну роботу серед власників тварин про необхідність стерилізації домашніх тварин, інформаційно-

просвітницьку роботу серед населення щодо необхідності дотримання правил утримання й поводження з домашніми тваринами;

– заборонити вилов тварин шляхом отруєння та відстрілу.

У Додатку до Програми запропоновано завдання та заходи зі здійснення цієї програми (табл. 2). У додатку 2 затверджено кошторис на будівництво притулку.

Таблиця 2

Завдання та заходи зі здійснення

Програми поводження з безпритульними тваринами в м. Кривому Розі (затверджено рішенням міської ради від 25.04.2012 р. № 1084)

Зміст завдань та заходів Програми	Відповідальні за виконання	Строки виконання	Очікуваний результат виконання завдань та заходів
1	2	3	4
1. Розробка та затвердження положення про гуманний вилов безпритульних тварин	Управління благоустрою та житлової політики виконкому міської ради	2012-2013	Створення ефективної системи поводження з безпритульними тваринами і місті та регулювання їх чисельності
2. Створення притулків для безпритульних тварин	КП «Сансервіс», Управління благоустрою та житлової політики виконкому міської ради, Управління ветеринарної медицини у м. Кривому Розі	2012-2017	Забезпечення відповідних умов утримання безпритульних та бездоглядних тварин, регулювання їх чисельності гуманними методами та пошук тваринам нових власників
3. Забезпечення притулків: необхідними приміщеннями; медикаментами; належним утриманням; необхідним медичним та іншим обладнанням			Поліпшення епізоотичного, санітарно-епідемічного, екологічного стану міста. Зменшення рівня захворювань населення хворобами, спільними для людей і тварин
4. Здійснення рейдів, об'їздів з метою виявлення та відлову безпритульних тварин	Виконкоми районних у місті рад, управління благоустрою та житлової політики виконкому міської ради	Постійно	Зменшення агресивних, травмованих та хворих тварин, які потребують ветеринарної допомоги або ізоляції
5. Вилов безпритульних тварин згідно зі зверненнями громадян, організацій, підприємств та установ	Надавач послуг		

Водночас, діючими у м. Кривий Ріг є «Правила утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі», затверджені рішенням (XLVI сесії V скликання) Криворізької міської ради Дніпропетровської області від 23.12.2009 р. № 3645 (зі змінами від 29.09.2010 р. №4053 та від 30.03.2011 р. №275). Контроль за виконанням цих Правил та вжиття своєчасних заходів щодо попередження, недопущення та усунення їх порушень відповідно до зазначеного рішення покладено на виконкоми районних у місті рад. Слід відзначити, що згідно з указаним рішенням управління житлово-комунального господарства виконкому міськради необхідно забезпечити виконання заходів щодо проведення базового, повторного та періодичного відстежень результативності дії цього рішення відповідно через шість місяців, один рік та раз на кожні наступні три роки. Звіт оприлюднити у Криворізькій міській комунальній газеті „Червоний гірник» та на офіційній сторінці виконкому міськради у мережі Інтернет у терміни, визначені чинним законодавством. Контроль за виконанням рішення покладено на постійну комісію міської ради з питань комунального господарства, координацію роботи – на заступника міського голови.

«Правила утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі» були розроблені з метою врегулювання відносин у сфері поводження з домашніми та іншими тваринами, забезпечення відповідного санітарного, екологічного та епізоотичного стану території міста, відповідно до діючого законодавства України.

Слід звернути увагу на розділ 2 «Утримання домашніх та інших тварин», розділ 3 «Обов'язки та права власників домашніх та інших тварин», розділ 4 «Реєстрація домашніх тварин» та розділ 5 «Поводження з безпритульними тваринами» цих Правил.

Зокрема, слід виділити пункти, дотримання яких унеможливило б появу безпритульних тварин через такі причини як загубленість, втеча від власника: «... власники домашніх та інших тварин зобов'язані:

- реєструвати тварин віком від трьох місяців і старше. При реєстрації таких тварин їхнім власникам видаються реєстраційні посвідчення та роз'яснюються правила їх утримання;

- зареєструвати новопродбаних тварин протягом десяти днів від дати їх придбання;

- тримати сторожових собак на прив'язі і спускати їх з неї лише в закритих дворах із висотою огорожі, що виключає можливість втечі;

- забезпечити наявність ... повідця, що необхідні для здійснення виходу домашньої тварини поза місцем її постійного утримання. При супроводженні домашніх та інших тварин не допускається залишення їх без нагляду. Супроводжувати тварину може особа, яка досягла 14-річного віку;

- у разі неможливості подальшого утримання тварини передати її за можливістю у власність до іншої особи або застосувати методи евтаназії;
- у разі смерті тварини у місячний термін повідомити заклад ветеринарної медицини, який видав реєстраційне посвідчення, для внесення змін до загальної бази даних домашніх непродуктивних тварин;
- регулювати приплід тварин, у тому числі шляхом стерилізації;
- інше».

Крім того, власникам тварин забороняється:

- утримувати незареєстрованих тварин;
- продавати тварин у невизначених спеціально для цього місцях;
- у стані алкогольного сп'яніння вигулювати тварин;
- вигулювати собак без повідців і намордників у невизначених спеціально для цього місцях;
- доручати вигул тварин особам, яким не виповнилося 14 років, психічно хворим, визнаним недієздатними або фізично неспроможними керувати твариною;
- продавати або дарувати тварин ... без відповідного ветеринарного документа встановленого зразка;
- інше.

Варто відмітити такий важливий момент у сфері контролю за чисельністю безпритульних тварин, як реєстрація домашніх тварин.

У розділі 4 даних Правил встановлено, що реєстрацію домашніх тварин проводять заклади ветеринарної медицини, та подають щоквартально, до 5 числа місяця, наступного за звітним кварталом, інформацію про кількість зареєстрованих домашніх тварин до управління ветеринарної медицини.

Водночас слід зауважити, що в переліку адміністративних послуг, які надаються в центрі надання адміністративних послуг «Муніципальний центр послуг м. Кривого Рогу» Управлінням ветеринарної медицини в м. Кривому Розі відсутній збір інформації про реєстрацію домашніх тварин, натомість є:

- видача, переоформлення та анулювання експлуатаційного дозволу та його дублікату для потужностей (об'єктів), що здійснюють виробництво харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, та для агропродовольчих ринків;
- видача, переоформлення та анулювання експлуатаційний дозволу та його дублікату для потужностей (об'єктів): з переробки неїстівних продуктів тваринного походження; з виробництва, змішування та приготування кормових добавок, преміксів і кормів.

Повертаючись до питання про реєстрацію, слід указати, що Правилами утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі встановлено: «обов'язковій реєстрації підлягають домашні

тварини із тримісячного віку. Тимчасовій реєстрації, що є обов'язковою, підлягають домашні тварини, які належать фізичним або юридичним особам, місце проживання яких не є містом, в якому вони офіційно зареєстровані, якщо вони перебувають на території відповідних місць більше 45 діб. Заклади ветеринарної медицини у п'ятиденний термін з моменту реєстрації видають власнику зареєстрованої тварини реєстраційне посвідчення та ознайомлюють з ветеринарно-санітарними вимогами до її утримання». Реєстрація проводиться одноразово і вважається дійсною протягом усього життя тварини, крім випадків втрати або пошкодження реєстраційного посвідчення. Для проведення реєстрації власникам домашньої тварини також надається паспорт, відповідний документ, який підтверджує право власності на цю тварину, ветеринарний документ встановленого зразка на тварину з відміткою про проведення необхідних досліджень та щеплень. Перереєстрація домашніх тварин проводиться у разі зміни місця проживання чи реєстрації власника або зміни власника. При перереєстрації видається нове посвідчення про реєстрацію без зміни реєстраційного номера, крім випадків, коли реєстрація була проведена в іншому населеному пункті. Домашні тварини, власники яких не здійснили перереєстрацію, вважаються незареєстрованими. Для проведення перереєстрації власником домашньої тварини надається паспорт, відповідний документ, що підтверджує право власності на тварину, і попередньо видане реєстраційне посвідчення на домашню тварину встановленого зразка. При перереєстрації видається лише нове посвідчення про реєстрацію, без зміни реєстраційного номеру, крім випадків, коли реєстрація була проведена в іншому населеному пункті.

Безпосереднє поводження з безпритульними тваринами регулює розділ 5 даних Правил. Так, у Правилах встановлено, що собаки незалежно від породи належності і призначення, у тому числі й ті, що мають нашійники з номерними знаками і намордники, які знаходяться без власника у громадських місцях, вважаються безпритульними та підлягають вилову.

Вилів безпритульних тварин окремими фізичними і юридичними особами забороняється, крім випадків, коли ці тварини проявляють явну агресію, яка загрожує життю і здоров'ю людей. Вилів безпритульних тварин здійснюється підприємством, уповноваженим у сфері поводження з безпритульними тваринами в м. Кривому Розі, за заявами громадян міста та суб'єктів господарювання всіх форм власності. Вилів проводиться у відсутності сторонніх осіб, особливо дітей, з 500 до 700 годин. Умертвіння безпритульних тварин повинно проводитися гуманними методами, що виключають їх передсмертні страждання (евтаназія), та здійснюватися підприємством, уповноваженим у сфері поводження з

безпритульними тваринами в м. Кривому Розі. При вилові безпритульних тварин категорично забороняється:

- продавати і передавати їх приватним особам або іншим організаціям;
- використовувати приманки та інші засоби вилову, які можуть спричинити шкоду їхньому здоров'ю.

При вилові безпритульної тварини, яка має нашійник із номерним знаком, сповістити про це власника тварини, якщо є можливість його встановлення.

Категорично забороняється отруєння безпритульних тварин.

Винні в отруєнні безпритульних тварин підлягають притягненню до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності.

Розділ 11 «Забезпечення контролю за додержанням Правил» встановлює, що органи внутрішніх справ міста (дільничні інспектори міліції – у 2009 р.):

- у межах своєї компетенції здійснюють контроль за дотриманням вимог цих Правил та інших нормативно-правових актів щодо утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у місті, охорони громадського порядку;

- складають та подають протоколи про адміністративні правопорушення власниками тварин на розгляд до адміністративних комісій.

На Управління ветеринарної медицини в м. Кривому Розі покладено:

- у межах своєї компетенції здійснювати контроль та нагляд за дотриманням вимог цих Правил та інших нормативно-правових актів щодо утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у місті;

- складати протоколи про адміністративні правопорушення за невиконання цих Правил, ухилення від обов'язків щеплень, досліджень тощо, відповідно до ст.107 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

- надавати дозвіл (замінено на «узгоджує» рішенням від 30.03.2011 р. №275) на утримання домашніх та інших тварин суб'єктам господарювання всіх форм власності;

- здійснювати карантин тварин, підозрілих у захворюванні на сказ, які нанесли ушкодження громадянам, іншим тваринам;

- накладати карантинні обмеження; затверджує план заходів щодо ліквідації осередку інфекційного захворювання серед тварин; здійснює контроль за виконанням карантинних заходів;

- забезпечувати організацію та проведення щеплень тварин проти сказу згідно з реєстрацією на підвідомчій території суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Органи санітарно-епідеміологічного нагляду:

– здійснюють нагляд та прогнозують епідемічну ситуацію, пов'язану з зооантропонозними інфекціями на території міста та надають пропозиції щодо її поліпшення;

– за запитом надають інформацію щодо аналізу показників звернень населення за медичною допомогою з приводу укусів людей домашніми та іншими тваринами у м. Кривому Розі.

Виконками районних у місті рад:

– відповідно до ст.218 Кодексу України про адміністративні правопорушення розглядають протоколи про адміністративні правопорушення та притягують власників тварин до адміністративної відповідальності відповідно до ч.1 ст.154 вищезазначеного Кодексу за недодержання вимог цих Правил та інших нормативно-правових актів з питання щодо утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у місті;

– разом з суб'єктами господарювання, які здійснюють управління жилими будинками, об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків, житлово-будівельними кооперативами, визначають місця і зони для виходу собак на своїх адміністративних територіях та інформують про це населення міста через засоби масової інформації.

Суб'єкти господарювання, які здійснюють управління жилими будинками, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, житлово-будівельні кооперативи, голови квартальних комітетів у приватному секторі:

– у межах своїх повноважень здійснюють контроль за додержанням цих Правил власниками тварин;

– забезпечують утримання підвалів, горищ та інших технічних приміщень у будинках закритими або відповідно обладнаними для запобігання проникненню до них тварин;

– повідомляють підприємство, уповноважене у сфері поводження з безпритульними тваринами у м. Кривому Розі, про наявність безпритульних тварин та сприяють виконанню ним своїх обов'язків.

Громадські організації (об'єднання) з питань захисту тварин або такі, що діють у сфері утримання домашніх та інших тварин:

– надають свої пропозиції при розробці проектів нормативно-правових актів, пов'язаних з утриманням домашніх та інших тварин;

– сприяють організації та проведенню загальноміських протиепізоотичних і протиепідемічних, інформаційно-просвітницьких заходів, тематичних лекцій, семінарів, конференцій, виставок з метою забезпечення виховної роботи із питань утримання тварин.

За порушення вимог цих Правил винні особи несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність згідно з чинним законодавством.

Відповідно до договорів, укладених управлінням благоустрою та житлової політики виконкому міської ради, послуги з відлову безпритульних тварин у 2014 р. виконувало КП «Сансервіс». Послуги щодо відлову безпритульних тварин, що залишились без догляду людини здійснюється підприємством на підставі звернень громадян, організацій та інших підприємств міста відповідно до Рішення Криворізької міської ради від 23.12.2009 № 3645. Рішенням міської ради від 31.03.2014 р. №2595 «Про внесення змін до рішення міської ради від 31.01.2014 р. №2500 «Про затвердження Програми розвитку та утримання житлово-комунального господарства міста на 2014 рік» передбачено кошти на ветеринарні послуги зі стерилізації тварин у сумі 99,8 тис. грн.

Між управлінням благоустрою та житлової політики виконкому міської ради та ветеринарним Госпіталем «Степ» укладено договір від 04.09.2014 року № 93 щодо надання ветеринарних послуг (стерилізація собак), а саме безпритульних тварин. За цей час 32 безпритульні тварини було відловлено, відповідно до укладених договорів із КП «Сансервіс», та направлено до ветеринарного Госпіталю «Степ» для подальшої стерилізації. Після стерилізації тварини відпущені у природне середовище існування.

6 березня 2015 року між виконавчим комітетом Криворізької міської ради та міжнародним проектом «Four Paws» («Чотири Лапи») підписано Меморандум щодо реалізацію у місті Кривому Розі програми гуманного регулювання численності безпритульних тварин. При цьому участь приймали також КП «Інститут розвитку міста Кривого Рогу» і громадська благодійна організація, що займається проблемами безпритульних тварин у місті – «Промінь життя», які налагодили тісну комунікацію з представниками проекту, забезпечили необхідну інформацію та створили всі умови для розгортання проекту у Кривому Розі.

Слід відмітити, що «Four Paws» був заснований в 1988 році в Австрії як благодійний фонд, що підтримує ініціативи із захисту тварин. З 1994 року проект працює на міжнародному рівні і на сьогоднішній день має представництва у дванадцяти країнах.

Крім цього, «Four Paws» активно впроваджується в кількох містах України – Рівному, Житомирі, Миколаєві, Києві, Запоріжжі, Львові, Калуші. Основна діяльність – проведення вакцинації собак, що мешкають на вулицях, та позбавлення їх репродуктивної функції хірургічним шляхом. Ці заходи дозволяють контролювати розмноження та чисельність безпритульних тварин протягом тривалого часу, що безперечно позитивно впливає на загальний рівень добробуту громадян, зменшує ризики поширення небезпечних хвороб та підвищує безпеку перебування на вулиці.

Отже, завдяки підписаному Меморандуму м. Кривий Ріг отримало ресурси для проведення системної та ефективної роботи з безпритуль-

ними тваринами. Проект реалізовуватиметься за участі представників «Four Paws», громадських організацій міста та активних мешканців, а також фахівців ветеринарної справи. У результаті робочої зустрічі за участі представниці «Four Paws», КП «Інститут розвитку міста Кривого Рогу», громадської організації «Промінь життя», КП «Сансервіс» та Управління екології міськвиконкому було визначено першочергові кроки в напрямку реалізації проекту. На їх виконання восени 2015 року приїздили бригади фахівців «Four Paws» у складі 7 осіб (2 ветлікаря, адміністратор, 2 ловці, 2 асистенти), а також проводилася стерилізації та вакцинації безпритульних собак з використанням мобільних ветклінік проекту, чіпування тварин.

Важливим також є задекларований у Меморандумі пункт про створення єдиного реєстру безпритульних собак м. Кривого Рогу. При цьому не зовсім зрозуміло – у якій саме установі знаходиться цей реєстр, чи знаходиться він у публічному доступі, – що є важливою складовою при вирішенні проблеми безпритульних тварин.

За даними відділу благоустрою управління благоустрою та житлової політики виконкому Криворізької міської ради за 2014-2016 рр. при вирішенні питання щодо безпритульних тварин більший акцент робився на роботі з собаками (табл. 3).

Таблиця 3

Статистика щодо відлову та біостерилізації собак

Рік	Кількість відловлених собак	Кількість собак, що піддали біостерилізації
2014	3382	58 (50 самок, 8 самців)
2015	2114	235 (206 самок, 29 самців)
2016	2174	562 (501 самка, 61 самець)

18 травня 2017 р. укладено договір (розпорядник коштів – управління благоустрою та житлової політики виконкому міської ради) з фізичною особою-підприємцем Колесником Л. І. (ветеринарна клініка «Степ») на отримання ветеринарних послуг, а саме: послуг, пов'язані із біостерилізацією безпритульних тварин). Вартість укладеного договору – 244 282 грн.

Відтак можна зробити висновок, що за період проведеного дослідження (2014-2017 рр.) у м. Кривому Розі втілюються окремі кроки по вирішенню проблеми безпритульних тварин.

Таким чином, на даний час у м. Кривий Ріг діючими є «Програма поводження з безпритульними тваринами у місті Кривому Розі» та «Правила утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі». У цілому, дані нормативні документи містять необхідний перелік заходів для вирішення проблеми безпритульних тварин.

Проте проблема залишається не розв'язаною у повній мірі. Основна причина недостатньо ефективного впровадження задекларованих заходів полягає в не досить високому рівні їх організації та недостатній системності. Мається на увазі, що функції координації та контролю з поводження з безпритульними тваринами розпорошено по різних органах не тільки на державному, але й на місцевому рівнях. Крім цього, при вирішенні проблеми залучаються 3 управління:

1) управління благоустрою та житлової політики – відлов тварин (згідно Положення про управління) та забезпечення виконання заходів щодо проведення базового, повторного та періодичного відстежень результативності дії «Правил утримання домашніх тварин ...» й оприлюднення звіту (згідно вказаних Правил). Фактично ж це управління є розпорядником коштів при заключенні договорів на отримання ветеринарних послуг.

2) Управління ветеринарної медицини – отримання інформації від закладів ветеринарної медицини про кількість зареєстрованих домашніх тварин, контроль і нагляд за дотриманням вимог «Правил утримання домашніх тварин ...» та складання протоколів про адміністративні правопорушення за невиконання цих Правил. Фактично заклад ветеринарної медицини практично не займаються реєстрацією домашніх тварин.

3) Управління екології – фактично увійшло в спільну робочу групу при реалізації Меморандуму щодо реалізації в місті програми гуманного регулювання численності безпритульних тварин.

Отже, від залучення трьох управлінь виконкому міської ради для вирішення проблеми безпритульних тварин не отримано позитивного синергетичного ефекту, який мав би бути.

Розглянемо детальніше міжнародний досвід вирішення проблеми безпритульних тварин.

Території Малої Азії, Близького Сходу, Південно-Східної Азії, північної Африки входять у область географічного поширення собак, відомих як собаки-парії. Це дикі собаки, котрі живуть поруч з людиною. Муніципальних притулків в цих регіонах немає. Тому якщо в певному районі відбувається спалах сказу, то проводяться масовий вилов собак з приспанням. Проте їх чисельність досить швидко відновлюється – до наступного відлову. Втім, організатори заходів звичайно ставлять перед собою метою – усунення вуличних собак для вирішення певного завдання – придушення локального спалаху захворювання.

У ряді деяких населених пунктів Індії, Туреччини, Таїланду, Індонезії, Єгипту як основний метод роботи з бездомними собаками застосовується відлов / стерилізація / повернення.

Як альтернативну форму боротьби зі сказом в Індії запропонували практику відлов / стерилізація / повернення у місце проживання для со-

бак. Домашніх собак, що мають господаря і живуть з ним там взагалі обмаль. Мета політики: відлов / стерилізація / повернення – лише стабілізація чисельності безпритульних тварин та їх вакцинація від сказу.

Обов'язковою програма реєстрації собак, що мають власників є в Таїланді. Усі домашні тварини мають електронний чіп. І у випадку якщо собаку викидають на вулицю, на власника чекає серйозний штраф. В Таїланді бездомних собак відправляють в притулок, де тварини живуть решту свого життя. В Японії спеціальні служби відловлюють бездомних тварин і поміщають їх в притулки, звідки їх може забрати кожен охочий.

У західних країнах досить поширена практика обліку тварин. Так, в Данії, Бельгії, Німеччині, Нідерландах, Швеції та Швейцарії діє законодавство стосовно захисту, розведення та продажі домашніх тварин, відлову безпритульних собак. Визначено райони з особливими вимогами щодо вихову собак. Також діє система обов'язкової реєстрації домашніх тварин. В Данії, Бельгії, Німеччині, Нідерландах, Швейцарії щороку перереєстровують собак. Це супроводжується збором податку. Стосовно бездомних собак, то їх після відлову розміщують для перетримки та ідентифікації. Господар має можливість повернути знайденого улюбленця. Закони впроваджуються місцевою владою, муніципальна влада міст співпрацює з зоозахисниками.

У Бельгії, Німеччині, Нідерландах діють пільгові програми із стерилізації домашніх тварин. На регіональних рівнях у вищеперелічених країнах діють просвітницькі програми щодо інформування власників домашніх тварин.

У деяких штатах США прийнято «Закон про стерилізацію тварин» у відповідності з котрим всі домашні тварини мають бути стерилізовані, за виключенням собак-чемпіонів, призерів виставок, собак-поліцейських та поводитирів. Невиконання закону карається штрафом до 500 доларів США. А власник чотирилапого, який є злїсним порушником може бути направлений на примусові роботи строком до 40 годин.

У Великобританії «Акт про відповідальність за покинуту тварину» був прийнятий ще в 1960 році. У відповідності з ним кожен орган місцевого самоуправління призначає спеціаліста для роботи з бездомною твариною. Чотирилапого поміщають в притулок, де той перебуває 7 днів державним коштом. Якщо за цей час не знаходиться господар, тварина поступає в руки правозахисників – волонтери шукають нового господаря. Якщо не знайдуть, собаку усиплять. В Іспанії за залишення тварини без нагляду передбачений штраф в розмірі від 100-600 євро. В Італії за даними Міністерства охорони здоров'я в країні налічується 600 тисяч бродячих собак, до цієї цифри варто додати ще 15 тисяч псів, яких щолїта залишають на вулиці господарі. Безпритульним тваринам роблять стерилізацію, та передусім намагаються боротися з тим, що люди

лишають тварин без догляду. «У 1970-х щороку вбивали майже по 100 тисяч. Зараз же лише 25% бездомних тварин утримують в собачих притулках, для решти місць не вистачає. Відповідальність за надання притулку бездомним собакам покладена на місцеві комуни, однак вони нарікають, що через нестачу коштів не спроможні впоратися з проблемою [28]. В Італії запроваджено кримінальну відповідальність не тільки за проявлену жорстокість до тварини, але і за покинуту тварину.

У 2012 році Нідерланди прозвітували про те, що у них майже немає проблеми вуличних собак. Звіт авторства І.Стернхайм розповідає як цього було досягнуто і надає іншим країнам рекомендації для вирішення проблеми безпритульних собак. Звіт містить низку цікавих історичних відомостей, наприклад, пригадує такий факт: коли в одному муніципалітеті країни з метою регулювання кількості собак запровадили податок на собак з їхніх власників, багато людей вирішили не платити його і викинули своїх собак на вулицю. Водночас, у муніципальних утвореннях, де не ввели «собачий податок», кількість вуличних собак не зросла. Було зроблено висновок, що в зростанні кількості бродячих собак частково винна бідність населення. Водночас, бити по гаманцю і карати злочини – це ефективний інструмент впливу на поведінку людей, відтак, низка цікавих положень була впроваджена на рівні законодавства. Знищення з тварин в Нідерландах карається позбавленням волі на строк до трьох років і штрафом в розмірі від € 16750. Заборонено калічити тварин з метою приведення їх до вимог породи, наприклад, купірувати хвіст чи вуха. Заборонено продавати тварин на вулиці чи на ринках. Магазины, які продають тварин, – а їх на всю країну лише десять, і це при тому, що кількість населення Нідерландів складає 16,85 мільйонів осіб станом на 2014 рік, – повинні давати своїм собакам змогу проводити на вулиці принаймні дві години на день. За статистикою в країні щороку губиться 25 тисяч собак, майже три чверті з них повертаються додому. Притулки займаються пошуком нових господарів для решти, і вони успішно з цим справляються у 90 відсотків випадків. Згідно з законом, міські ради мають сплачувати витрати притулків на утримання вуличних собак впродовж перших 14 днів з моменту їх поселення в притулок. Якщо власник собаки здає її в притулок, він має сплатити штраф. В країні існує «тваринна» поліція, тобто Національна інспекційна служба захисту тварин, в якій працюють 12 інспекторів і понад 200 волонтерів.

Виходячи зі свого досвіду, для довгострокового скорочення популяції вуличних собак Нідерланди радять іншим країнам стерилізувати 70 % собак жіночої статі, просвіщати власників собак та реєструвати як власників, так і собак.

У Німеччині, як і в США та інших країнах, для вирішення проблеми виконувалися три обов'язкові умови: прийняття нормативних актів,

що обмежують розмноження тварин, проведення Програм стерилізації і робота притулків, виховання і просвітлення населення.

До прийняття урядом конкретних заходів підштовхнула активна робота громадських організацій – Товариств захисту тварин. У кожному регіоні Німеччини діють подібні організації. Їх першочерговим завданням є вирішення проблем безпритульних тварин.

За викидання тварини на вулицю (така форма поведінки прирівнюється до знущання) або за її самовільне знищення накладається штраф 25000 Євро (якщо з якихось причин немає можливості тримати вдома тварину, то за чинним законодавством її слід віднести до притулку). Держава прагне зменшити чисельність народжених тварин навіть серед професійних заводчиків, які перебувають в офіційно зареєстрованих організаціях – їм надаються квоти, перевищувати які вони не мають право. Безконтрольно розводити тварин заборонено. Непрямий метод обмеження кількості домашніх тварин – дозвіл в договорі найму житла встановлювати заборону на утримання в будинку тварини; даний пункт встановлюється на розсуд власника житла. З іншого боку, якщо в договорі відсутній такий пункт, то власник не має право примусити несподівано викинути тварину на вулицю. Також орендар має право до трьох місяців утримувати «в гостях» домашню тварину, навіть якщо в договорі є пункт про заборону утримувати тварину.

У Німеччині стягується податок на утримання собак. Річна сума його коливається в залежності від міста від 100 до 150 євро в рік на першу собаку і від 200 до 300 євро на наступні, незалежно від розмірів і породи собаки. Винятком є тільки «бійцівські» породи собак, податок на їх утримання становить близько 615 євро в рік. Одна з причин – серед собак, найчастіше виявляються на вулиці (і в притулку), саме бійцівські породи зустрічаються найчастіше, тому що саме з ними не справляються їхні власники. Власники бійцівських собак повинні отримати спеціальний дозвіл на володіння та довідку «про благонадійність» собаки: «благонадійність» періодично перевіряється за допомогою тестування. Для собак бійцівських порід введена обов'язкова страховка (від нападу, покусів людей і т.п.). Держава забороняє ввезення і розведення бійцівських собак (аналогічні заходи прийняті в Італії, Іспанії, Данії та Швеції).

У багатьох містах малозабезпечені люди, та люди, що мають соціальні пільги можуть бути звільнені від сплати податку або отримати істотну знижку. Податок не стягується зі службових собак, включаючи собак-поводирів. У містах з великою кількістю населення сума податку вище. При реєстрації права володіння твариною, йому присвоюється спеціальний реєстраційний номер. Власники собак або гравірують отриманий номер на нашійнику, або наносять татуювання на вухо. Останнє досягнення науки – мікрочіпування – уколом в шию тварині

вводять чіп (вартість чіпа – 25-30 євро); прилад, що зчитує інформацію знаходиться у всіх притулках і ветеринарних клініках.

Що стосується втраченої тварини, то для її швидкого пошуку була створена безкоштовна база даних загублених тварин. Власник на добровільній основі може ввести в неї інформацію про свою тварину для того, щоб в разі його зникнення пошук був прискорений. Порядок оформлення простий і передбачає внесення в комп'ютер фотографії і докладного опису тварини.

Загублення тварини відбувається, як правило, під час прогулянки. З метою забезпечення спокою відпочиваючих громадян і запобігання втрати тварини в Німеччині заборонений вигул собак без повідка в парках, зонах відпочинку і заповідниках. Собаки не допускаються на дитячі майданчики, в продуктові магазини і медичні установи (можливість знаходження тварин в кафе, ресторанах і приватних магазинах визначається їх власниками).

Основним методом контролю кількості тварин в Німеччині, як і в інших західних країнах, вважається стерилізація.

Притулки в Німеччині (близько 500) – не просто місце перетримки та стерилізації собак і кішок, на яке держава практично не виділяє грошей, а й т.зв. «Місця захисту тварин». Тут також проходять тематичні зустрічі любителів тварин; при притулках працюють школи для собак, ведуть прийом ветеринари, які іноді займаються психотерапією з бездомним тваринам. Як правило, притулки організуються і функціонують під керівництвом Товариств захисту тварин. Принцип роботи притулків заснований на принципі «безповоротного вилову», аналогічно проведеного в США і Великобританії. Знайдених тварин передають всім охочим; також знайдені нові можливості уникнути евтаназії: собак передають в товариства сліпих, будинки престарілих. Для лікування душевно хворих людей розроблені програми «Тварини допомагають людям», для реалізації яких потрібні спеціально дресировані тварини (собаки, коні, дельфіни).

Притулки виконують ще одну важливу функцію: вони є готелями для тварин на час відпустки власників. Проте, в літній час місць всім охочим не вистачає і тому поступово були створені альтернативні варіанти: зоомагазини; приватні пансіонати для тварин (список опублікований в телефонних книгах); послуги «сімейного затишку», які організують приватні особи (їх оголошення друкуються у місцевій пресі, вони, як правило, відомі і шановані люди серед товариств любителів тварин); фірми по догляду за твариною з виїздом на будинок. Персонал при вступі на роботу проходить перевірку в поліції.

Для пошуку тимчасового місця проживання тварини створені спеціальні агентства; надати допомогу в пошуку можуть також товариства

захисту тварин. Всі ці організації користуються єдиною базою даних, яка була створена на основі добровільних заяв осіб, охочих взяти участь в цьому виді бізнесу.

Таким чином, на відміну від Франції, в якій боротьба з викинутими тваринами в літній період обмежується встановленням штрафів та проведенням соціальної реклами (розклеюванням афіш), був знайдений дієвий альтернативний спосіб вирішення проблеми.

Притулки існують на пожертви і невелику дотацію держави. Утримання середнього по величині притулку обходиться приблизно в 1 млн. євро на рік. Частина прибутку виходить за рахунок власної діяльності притулку: розподілу (продажу) тварин, організації свят, і т.д. Незважаючи на хронічну нестачу коштів, тваринам, як правило, забезпечується повноцінне харчування і ветеринарна допомога. Догляд здійснюється нечисленним персоналом. Частину роботи здійснюють солдати альтернативної служби. Великою популярністю користуються притулки як місце проходження шкільної та студентської практики. Любителі тварин різного віку і верств населення приходять до притулків у свій вільний час, щоб погуляти з собаками, принести їм їжі.

Основний принцип роботи притулків – зберегти життя прийнятим тваринам і знайти їм нового власника. Тому вони часто виступають у пресі (наприклад, передачі, оголошення в місцевих безкоштовних газетах та ін.)

Працівники притулків складають досьє – перелік характеристик продаваної тварини (наявність хвороб, щеплень, рис характеру) і дають кваліфіковану пораду при виборі породи в залежності від передбачуваних умов утримання і т.д. Середня вартість продаваної собаки – 170 євро, кішок – 75 євро. У момент покупки майбутній власник підписує договір, в якому зобов'язується гуманно поводитися з твариною. Часто через два тижні після покупки працівники притулку відвідують покупця з метою переконатися, що власник дотримується умов продажу. Договір забороняє власникові продавати або передавати тварину іншій особі без попереднього інформування про це притулку. За порушення умов договору передбачається штраф.

Після покупки тварини, власник має право отримати консультацію в даному притулку та / або відмовитися від тварини, повернувши назад.

Незважаючи на численні зусилля працівників притулків, багато тварин все одно так і не знаходять власників і через брак місць і засобів у притулків, піддаються евтаназії (в середньому 60% бездомних тварин переходить в руки нових власників).

У Німеччині, як і в інших розвинених країнах, фахівці прийшли до висновку, що вилов і стерилізація бездомних тварин – це лише боротьба з наслідком, тому з причиною їх появи прагнуть боротися превентивни-

ми методами: просвітлюють населення, працюючи з кожною новою людиною, яка прийняла рішення завести собі домашню тварину. Наголос робиться на основних споживачів – дітей, – тих, хто найактивніше висловлює своє бажання придбати тварину. Пояснюють дітям, що на людину лягає певна частка відповідальності при придбанні тварини, проводять обов'язкові «уроки захисту тварин», які введені в шкільний курс навчання в 90-х роках ХХ століття. Нещодавно створений в місті Фульде центр екологічної освіти організовує семінари для дітей та дорослих на теми захисту природи і тварин. Центр створений за сприяння Міністерства освіти землі Гессен. Робота проводиться не тільки силами декількох викладачів Центру, але також за рахунок залучення представників різних наукових організацій і асоціацій.

Держава спільно з громадськими організаціями та притулками впливають на громадську думку і на прийняття рішення при купівлі тварини, орієнтуючи людину на придбання безпородних собак і кішок з притулків (зменшуючи тим самим кількість тварин, що розводять в комерційних цілях). Пропагується думка, що породисті собаки, по-перше, мають ослаблене здоров'я, а по-друге, безпородні коти і собаки є так званими «Добрими, соціальними тваринами», які, пройшовши важкий час бездомного життя, вміють бути вдячними.

У Польщі, впродовж десятиліть застосовують гуманні методи контролю за кількістю безпритульних тварин. Для прикладу, Варшава фінансує стерилізацію (кастрацію) безпритульних тварин та їх лікування і оплачує чіпування домашніх тварин. Варшава утримує міський притулок для бездомних тварин, а також центр по влаштуванню безпритульних тварин, який часто відвідують мешканці міста. Присиплення бездомних тварин (евтаназія) як метод боротьби з безпритульними тваринами повністю заборонене. Із бюджету міста фінансується просвітницька діяльність в сфері охорони тварин, виховуючи в суспільстві гуманне ставлення до тварин. Важливим є те, що громадські організації з захисту тварин отримують фінансування на свою діяльність – стерилізацію, лікування, годування безпритульних тварин. Такі заходи допомагають вирішувати проблему безпритульних тварин в місті.

У Латвії (в Ризі) з 2003 року з метою скоротити чисельність вуличних кішок і попередити сказ працює програма «вилон – стерилізація – повернення на колишнє місце проживання», яка фінансується міською владою за участю зооохисної організації LFK Dzīvnieku aizsardzības grupa.

Всесвітнє товариство захисту тварин (WSPA) та Міжнародне відділення Королівського товариства упередження жорстокого поводження з тваринами (RSPCA International, Велика Британія) провели дослідження практики контролю безпритульних тварин в Європі «Огляд стратегій контролю популяцій безпритульних собак і котів у 31 країні»

(Strayanimal control practices (Europe). A report into the strategies for controlling stray dog and cat populations adopted in thirty-one countries). У результати проведеного дослідження показано групи країн та кореляції чинників:

1. Країни, визнані такими, в яких ситуація погіршується або є неконтрольованою (5 група): Азербайджан, Албанія, Вірменія, Молдова, Україна. В усіх основною формою регулювання чисельності безпритульних собак є відстріл або/та інші форми вбивства. В усіх кількість безпритульних собак зростає.

2. У 4-й групі з 14 країн половина (7) на загальнодержавному або регіональному рівнях практикують відлов/стерилізацію/повернення: Греція, Болгарія, Боснія-Герцеговіна, Іспанія, Італія, Мальта, Сербія. Кількість безпритульних собак тут в основному залишається стабільною (у Болгарії – зменшується, у Сербії – збільшується, у Боснії-Герцеговіні – динаміка невідома).

3. Країни, в яких кількість безпритульних собак збільшується: Азербайджан, Албанія, Вірменія, Молдова (метод регулювання – вбивство), Сербія, Фінляндія (відлов без повернення). За всієї відмінності ситуації ці країни мають спільним показником те, що пільгова стерилізація власницьких тварин в них або відсутня (Албанія, Вірменія, Фінляндія), або провадиться силами виключно громадських організацій без участі держави або місцевої влади (Молдова). Лише в Сербії до цієї справи долучено владу. Крім того, аналогічно без участі влади (Албанія – силами ветеринарів, Сербія та Фінляндія – силами ГО), проводиться або зовсім не проводиться (Азербайджан, Вірменія, Молдова) просвіта населення з питання контролю над народжуваністю домашніх тварин. Третій показник – відсутність обов'язкової реєстрації домашніх собак – теж є спільним (крім Сербії).

4. Країни, в яких кількість безпритульних собак залишається стабільною: Греція, Естонія, Італія, Іспанія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Угорщина, Чехія (країни півдня Європи та Прибалтійські). З них у Італії, Іспанії, Мальті практикується відлов/стерилізація/повернення в поєднанні з відловом без повернення, у Греції – виключно відлов/стерилізація/повернення. Естонія, Литва, Польща, Португалія, Угорщина, Чехія – виключно відлов без повернення. В усіх країнах цієї групи, крім Естонії, реєстрація домашніх собак є обов'язковою. Просвіта населення провадиться силами держави та/або місцевих влад у Естонії, Литві, Польщі; у Греції, Мальти, Угорщині, Чехії – силами ГО; Італія, Іспанія – силами ветеринарів; у Португалії – не проводиться. Греція, Естонія, Італія, Литва, Польща, Угорщина практикують пільгову стерилізацію власницьких тварин, що провадиться в тому числі державою. Іспанія, Мальта, Португалія, Чехія пільгової стерилізації не мають.

5. Країни, де кількість безпритульних собак зменшується: Болгарія, Велика Британія, Ірландія, Словенія, Хорватія. В усіх методом регуляції є відлов без повернення (у Болгарії ще відлов/стерилізація/повернення та вбивство). Евтаназію здорових не прилаштованих тварин дозволено в усіх, і вона застосовується в усіх, крім Ірландії. В усіх, крім Великої Британії, реєстрація собак є обов'язковою. В усіх просвіта населення здійснюється виключно силами ГО, крім Великої Британії, де вона проводиться на державному рівні. В усіх – існує пільгова стерилізація.

6. Країни, де безпритульних собак не існує. Бельгія, Данія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Швейцарія, Швеція (країни Північної Європи). В усіх (крім Норвегії і Нідерландів) реєстрація є обов'язковою. Просвіта населення здійснюється державою в Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Швейцарії. У решті країн цієї групи такої потреби немає у зв'язку з високим рівнем свідомості населення в цьому питанні. Пільги при стерилізації держава надає лише в Норвегії. В усіх практиковано відлов і утримання в притулках без повернення. В усіх, крім Німеччини, евтаназію здорових не прилаштованих дозволено. Але в жодній з цих країн її не практикують. У Німеччині евтаназію здорових тварин у будь-яких випадках заборонено на законодавчому рівні.

За підсумками дослідження практики контролю безпритульних тварин в Європі «Огляд стратегій контролю популяцій безпритульних собак і котів у 31 країні» зроблено такі висновки:

1. Убивство (будь-якими засобами) як метод регуляції кількості безпритульних собак веде до її збільшення і є найбільш не ефективним методом. Практикується виключно в окремих посткомуністичних країнах із сильним впливом мусульманських традицій.

2. Політика відлов/стерилізація/повернення практикується у країнах півдня Європи. В усіх країнах, де її застосовують, кількість безпритульних собак залишається стабільною або зменшується (Болгарія).

3. Немає кореляції між динамікою кількості безпритульних собак і практикою евтаназії здорових не прилаштованих собак.

4. Є кореляція між динамікою кількості безпритульних собак і застосуванням державою та/або місцевою владою комплексних заходів, спрямованих на перекриття джерел поповнення Б/С: обов'язковою реєстрацією, просвітою населення, пільговою стерилізацією власницьких тварин та відмовою від практики вбивства при відлові.

5. У країнах, де кількість безпритульних собак залишається стабільною, вбивство не практикується, застосовується або відлов/стерилізація/повернення, або відлов без повернення, або їх комбінація. Евтаназія здорових не прилаштованих собак може бути як дозволеною і практикуватися, так і забороненою. При цьому стає наочним вплив чинників, спрямованих на перекриття джерел поповнення без-

притульних собак: обов'язковою реєстрацією, просвітою населення, пільговою стерилізацією власницьких тварин. Однак на практиці в усіх країнах цієї групи державну та/або місцеву владу долучено до активації лише окремих з названих чинників. Є підстави вважати, що відсутність підтримки з боку державної та/або місцевої влади у активації решти чинників призводить до відсутності відчутних позитивних змін у зменшенні кількості безпритульних тварин. Усі чинники в комплексі задіяно на рівні державної та/або місцевої влади лише в Литві та Польщі. І саме в них з країн цієї групи, за повідомленнями преси останніх років, помітна тенденція до зменшення Б/С.

6. Ані відлов/стерилізація/повернення, ані відлов без повернення, ані евтаназія здорових неприлаштованих тварин як методи регулювання чисельності безпритульних собак без застосування комплексних запобіжних щодо розмноження власницьких тварин заходів не мають визначального впливу на їх кількість.

7. Отже, можна з великим ступенем імовірності стверджувати, що лише комплексні заходи з запобігання неконтрольованого розмноженню власницьких тварин, здійснювані силами державної та/або місцевої влади є ефективними щодо регулювання чисельності безпритульних тварин не залежно від того, який метод регулювання їх кількості практикується (відлов/стерилізація/повернення, відлов без повернення і довічне утримання, евтаназія здорових не прилаштованих) чи вони практикуються в комплексі.

Таким чином, популяція безпритульних тварин в населеному пункті являє собою біологічно врівноважену систему і тому їх чисельність більш-менш стабільна. Їх стільки, скільки місто в змозі «прогодувати»; якщо людина не втручається – «зайві» тварини гинуть.

Протягом усієї історії людство намагається регулювати поголів'я безпритульних тварин. Донедавна механізмами вирішення проблеми залишались відстріл або відлов з наступним забиттям. Ряд дослідників за кордоном, а протягом останніх років і в нашій країні, встановили, що вказані методи біологічно недоцільні, економічно не вигідні та шкідливі з точки зору санітарно-епідеміологічних умов.

Усіх безпритульних собак відловити і знищити одночасно неможливо. А часткові заходи призводять до запуску біологічного механізму, який полягає в наступному:

– зазвичай у приплоді співвідношення самців і самиць складає 1,5-2: 1, при відлові та відстрілі збільшується кількість самиць, що народжуються. Таким чином, їх стає стільки ж, скільки й самців, що прискорює відновлення популяції;

– в середньому у приплоді собак народжується близько 5 цуценят, а виживає лише 2-3. При відлові та відстрілі «звільняються» території та

зменшується кормова конкуренція, що в свою чергу стає причиною тому, що виживає майже все потомство.

Іншими словами, приблизно за рік-півтора популяція відновлює свою чисельність і необхідно знову проводити заходи по знищенню.

При відлові та знищенні погіршується епідемічна обстановка відносно зооантропонозів:

- «вакантні ніші», що звільнилися після знищення собак, посідають щурі та миші, які є джерелами багатьох небезпечних захворювань, спільних для людини і тварини;

- на околиці міст починають заходити дикі тварини, яких не пускали туди собаки, а це також небезпечно в епідеміологічному плані. Вищення собак призводить до появи в місті хижаків, зокрема, лисиць, оскільки собаки – стайні тварини, які мітять і охороняють свою територію, що запобігає появі хижаків і інших бездомних тварин.

- починається міграція безпритульних тварин, що призводить до переносу збудників хвороб на великі відстані;

- популяція безпритульних тварин молодіє, а молодняк через відсутність в нього імунітету більш сприйнятливий до інфекційних хвороб;

- молоді тварини більш агресивні в боротьбі за територію проживання, що призводить до постійних конфліктів між конкурентами, а, отже, прискорює розповсюдження інфекційних агентів.

З іншої сторони, ряд ветеринарів вважає, що якщо при реалізації програми регулювання поголів`я безпритульних тварин стерилізовано менше 70% самок бездомних собак і кішок, то стерилізація деяких, але не всіх може призводити до збільшення популяції (репродуктивному вибуху).

Дана програма застосовується і до котів, але є дослідження, які показують, що вона є неефективно, бо 90% вуличних котів – колишні домашні.

Разом із цим слід визнати, що вилов для стерилізації всієї популяції собак на території великого міста неможливий: частина собак проживають на закритих територіях підприємств, будівництвах і автостоянках, де вони інтенсивно розмножуються (так звані умовно-безпритульні тварини).

Варто також наголосити, що думка про те, що стерилізовані тварини більш спокійні і соціально орієнтовані – не є єдиною серед ветеринарів. Ефективність і доцільність застосування даного методу щодо бездомних собак служить предметом полеміки як вчених, так і зоозахисної громадськості. Критики відзначають, що стерилізовані собаки не перестають бути хижакими і зберігають територіальну агресію: нападають на людей, полюють на бездомних кішок і диких тварин. Крім цього, кастрація стає фактором для розвитку вкрай злоякісного раку простати у собак – ця тема стала предметом багатьох публікацій, і зоозахисники тепер не можуть посилатися на відсутність інформації з цього питання. Майже всі собаки, що страждають цією страшною пухлиною, кастровані.

Слід ураховувати особливості: на противагу кобелям, самки не піддаються дії ніяких статевих гормонів, поки не досягнуть статевої зрілості. А потім, несподівано, швидка різка хвиля естрогену, далі хвиля прогестерону, розтягнута на два місяці, сильно змінюють поведінку собаки. Коли рівень цих гормонів повернеться до норми, собака повернеться до нормального стану. У псів йде постійне підживлення чоловічого гормону, що циркулює в їх тілі і що впливає на розум. Самки потрапляють під дію статевого гормону тільки двічі на рік, в цілому на чотири місяці.

Дехто також переконаний, що, каструвавши собаку, він зробить добру справу для обмеження народжуваності; але справа в тому, що не пси народжують цуценят – це роблять самки.

За умов використання програми «Відлов / перевірка / вакцинація / стерилізація / визволення» стерилізовані самиці після повернення у сім'ї (безпритульні собаки зазвичай живуть невеликими громадами, до складу яких входить кобель-ватажок, декілька самок та молодняк) приймаються товаришами і можуть жити там без потомства декілька років. Середня тривалість життя собаки на вулиці складає 5-6 років.

Розрахунки економічної ефективності заходів, проведені В.А. Акімовим (ст. викладач кафедри біогеоценології та охорони природи Пермського державного університету) у роботі «Науково-дослідницька робота з аналізу та вибору методів регулювання чисельності безпритульних тварин» на перший погляд здаються не на користь методу стерилізації. Витрати на відлов і знищення одного собаки в два рази менші, ніж на відлов і стерилізацію. Однак враховуючи, що стерилізована сука протягом 5-6 років не народить, а місце знищеної тварини через рік посяде нова особина, економічна ефективність програми «Відлов / перевірка / вакцинація / стерилізація / визволення» стає очевидною.

За умови застосування програми «Відлов / перевірка / вакцинація / стерилізація / визволення» усі стерилізовані собаки підлягають вакцинації проти сказу, що сприяє поліпшенню епізоотичної ситуації.

Проте тут слід зауважити, що вакцинувати будь-яких собак від сказу потрібно не менше 1 разу на рік, і всіх бездомних собак потрібно для цього знову відловлювати.

Проблема регулювання чисельності безпритульних тварин є комплексною і вимагає залучення різних структур міста для її вирішення і планування на довгострокову перспективу.

Як наголошувалося раніше в даній роботі, спроби зниження популяції тварин без ефективного навчання людей щодо контролю за розмноженням домашніх тварин є витрачанням грошей та часу.

Ефект від проведення будь-яких дій без обов'язкової реєстрації домашніх тварин зводиться нанівець. Стає очевидним, що Програма регулюван-

ня чисельності безпритульних тварин може ефективно працювати лише у комплексі з Правилами утримання домашніх тварин у населених пунктах.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє рекомендувати наступний алгоритм у вирішенні проблеми безпритульних тварин м. Кривий Ріг:

1. Створити робочу групу з заступників міського голови, керівників управління благоустрою та житлової політики, управління ветеринарної медицини та управління екології, Центру надання адміністративних послуг «ВІЗА», комунального підприємства «Сансервіс», директора новоствореного притулку для чіткого розподілу функціональних обов'язків щодо вирішення проблеми безпритульних тварин, передбачених у цьому алгоритмі.

За результатами проведеного аналізу, у разі перерозподілу або додаткового отримання певних функціональних обов'язків обов'язково внести зміни та/або доповнення до:

- посадових інструкцій окремих працівників певних структурних підрозділів, що належить до компетенції їх начальників,
- до Положень про відділи, управління та інші виконавчі органи міської ради, які затверджуються міською радою,
- до «Правил утримання домашніх та інших тварин...»,
- до «Програми поводження з безпритульними тваринами в м. Кривому Розі».

Імовірно, функції щодо відлову безпритульних тварин залишилися закріпленими за управлінням благоустрою та житлової політики як залишок із радянських часів, коли цим займалися комунальні служби міст. Проте в ті часи масовими були знищення тварин і про політику щодо контролювання їх чисельності іншими засобами не йшлося. У зв'язку з докорінною зміною підходів у вирішенні цього питання можливо доцільним є вилучення пункту про відлов безпритульних тварин із Положення про управління благоустрою та житлової політики і покладення цих та інших обов'язків стосовно поводження з безпритульними тваринами на Управління ветеринарної медицини в м.Кривий Ріг.

2. Проведення моніторингового аналізу ситуації з безпритульними тваринами в м. Кривий Ріг (збір статистичних даних щодо їх кількості по районах міста, окреме визначення чисельності самок і самців тощо); створення електронної накопичувальної бази даних.

Можливий виконавець збору інформації про тварин на вулицях міста – управління ветеринарної медицини із залученням працівників державної ветеринарної клініки. У відділі має бути конкретний працівник-виконавець, у якого в посадовій інструкції закріплено обов'язки щодо цієї роботи.

Варто врахувати позитивний досвід м. Одеси і можливо також у м. Кривий Ріг запровадити посаду «Куратора з питань поводження з без-

притульними тваринами, а також зі зв'язків з громадськістю стосовно цього питання» в управлінні благоустрою та житлової політики. В Одесі, як уже зазначалося, ним є відповідальний працівник департаменту екології та розвитку рекреаційних зон Одеської міської ради. У м. Кривий Ріг також це може бути працівник управління ветеринарної медицини.

До компетенції куратора доцільно, щоб входили такі функції:

- контроль за виконанням програмних завдань, покладених на службу відлову (КП «Сансервіс»);
- розгляд скарг від населення стосовно тварин;
- проведення розслідувань (перевірок), які стосуються порушень при поводженні з тваринами;
- координація діяльності стосовно вилову, транспортування тварин, та повернення їх до середовища мешкання;
- зв'язок із ЗМІ та з представниками громадськості;
- інші питання щодо регулювання чисельності безпритульних тварин в м. Кривий Ріг.

3. Ввести обов'язкову реєстрацію усіх домашніх тварин з видачею відповідного документа про реєстрацію встановленого місцевими органами зразка.

3.1. Реєстрацію зробити безкоштовною. Досвід європейських країн свідчить, що навіть при мінімальному взносі збільшилася кількість безпритульних тварин, оскільки малозабезпечені сім'ї відмовилися платити та позбавилися домашніх тварин.

3.2. Організувати процес реєстрації доцільно за прикладом окремих європейських країн, в яких вона здійснюється не у закладах ветеринарної медицини, а в місцевих центрах надання муніципальних послуг. Слід відмітити, що ця функція є закріпленою за ветеринарними закладами згідно діючих «Правил утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі», але вона не виконується.

Пропонується для реєстрації домашньої тварини її нікуди не везти (як у Великій Британії та інших країнах), а сам процес реєстрації покласти на Центр надання адміністративних послуг «ВІЗА». Заяву подавати у паперовому або електронному вигляді.

До заяви про реєстрацію тварини додавати:

- Довідка про щеплення від сказу,
- Інформація про власника тварини (з адресою та контактними даними),
- Інформація про тварину (порода, кличка, будь-яке її фото тощо),
- Квитанція про оплату документа (жетона), що засвідчує реєстрацію для тварини.

3.3. У разі ухвалення рішення про передачу Центру цих повноважень – внести зміни до відповідних нормативних актів, що регулюють його діяльність та до «Правил утримання домашніх та інших тварин...».

3.4. Створення на базі Центру електронної реєстраційної бази даних з публічним доступом.

3.5. Цим доступом обов'язково користуватися ветеринарним закладам і у разі виявлення незареєстрованої тварини – встановити їм обов'язок сигналізувати в Управління, за яким буде закріплено функцію складання адміністративного протоколу про порушення та накладання і стягування штрафу. Носіння документу, що засвідчує реєстрацію під час вигулу тварини встановити обов'язковим.

Використання даної бази доцільне буде для ефективного пошуку загублених тварин.

Крім цього, цим реєстром обов'язково повинен користуватися відповідальний працівник управління ветеринарної медицини для накопичення інформації, її аналізу та контролювання ситуації.

Отже, наведені пропозиції щодо контролю реєстрації домашніх тварин управлінням ветеринарної медицини відповідає діючим «Правилам утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі».

Єдине уточнення – необхідно чітко встановити виконавця цього процесу саме в управлінні та закріпити відповідні обов'язки у його посадовій інструкції. Аналогічні зміни внести до Положення про управління ветеринарної медицини та до посадової інструкції начальника управління, на якого покласти контроль за роботою його підлеглих у цьому напрямку.

3.6. Зобов'язати власників тварин при перебуванні з ними на вулицях міста (площах, скверах, паках тощо) обов'язково мати при собі документ, що засвідчує реєстрацію тварини.

3.7. Ввести штрафи за відсутність реєстрації домашніх тварин. Суму штрафу прив'язати до мінімальної заробітної плати і встановити на більш-менш суттєвому рівні.

3.8. Провести роз'яснювальну роботу серед населення, що всі кошти від штрафів спрямовуватимуться на утримання муніципального притулку для безпритульних тварин.

3.9. Для того, щоб реєстрація дійсно відбулася, проводити систематичні перевірки та рейди по вулицях міста, підприємствам, установам та організаціям, а особливо – серед будинків приватного сектору працівниками управління ветеринарної медицини (із занесенням цього положення до їх посадових інструкцій). У разі виявлення незареєстрованих тварин – складання адміністративних протоколів про порушення з випискою штрафу.

Крім того, чим ефективніше працюватимуть виконавці таких перевірок і рейдів, тим краще наповнюватиметься місцевий бюджет.

Якщо виявиться, що тваринка кудись зникла, а господар ніяк не відреагував на це, він має сплатити штраф. Гроші із цих штрафів мають частково покрити витрати на відлов і утримання безпритульних собак. Щоб це працювало, господар собаки повинен мати трохи додаткового клопоту: не може знайти свого собаку? – потрібно повідомити про це у відповідну службу (це не заява про зникнення, а лише страхівка від штрафу. Якщо поміять, що собаки у господаря немає, а сам господар про це нікому не повідомив, доцільно оштрафувати (якщо господар поїхав і віддав собаку сусідам – знов ж таки, він повинен повідомити (подзвони) до цієї ж служби...). Це питання потребує шліфовки, але суть зрозуміла. Хто ж слідкуватиме, чи на місці домашня тварина, чи блукає містом? Певно, господарі мають періодично показувати собаку ветеринарові (цілком можливо, що із виїздом лікаря до дому) – ось і звітність. В разі доведення халатності господаря, на нього чекатиме штраф. Якщо власникові набридли його тваринка – він повинен мати право здати її до притулку, але при цьому відшкодувати витрати на її утриманні і годування.

3.10. Інші процедури реєстрації та перереєстрації домашніх тварин розписані в діючих «Правилах утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі».

Для того, щоб вони виконувалися слід перевірити наявність відповідних функцій в посадових інструкціях визначених працівників.

4. Тільки після того, як у місті відбудеться реєстрація домашніх тварин, можна виділяти бюджетні кошти на проведення інших заходів, зокрема – на стерилізацію.

На основі дослідження переваг і недоліків існуючих методів регулювання чисельності безпритульних тварин, найбільш доцільним є наступний:

4.1. Відлов і стерилізація тільки самок собак. Після вакцинації і стерилізації їх можна буде випускати на місце відлову.

Виходячи зі свого досвіду, для довгострокового скорочення популяції вуличних собак Нідерланди радять іншим країнам стерилізувати 70 % собак жіночої статі, просвіщати власників собак та реєструвати як власників, так і собак.

Обґрунтування цієї позиції міститься на початку п.3.2 даної роботи.

По-перше, як уже зазначалося, саме самки народжують цуценят; самки менше схильні до агресії. По-друге, це більш гуманно, адже кастровані самці з превеликою імовірністю захворіють і помруть від раку простати. По-третє, це дешевше, ніж стерилізувати усіх підряд.

Самок з агресивною поведінкою залишати в притулку для дресування (у разі наявності посади дресувальника).

4.2. Самців собак більш доцільно забирати з вулиць у притулок, в якому тільки вакцинувати. А в подальшому – запровадити активну роботу по пошуку нових господарів.

Агресивніших тварин залишати на утриманні в притулку.

4.3. Відлов собак як для стерилізації, так і для утримання в притулку покласти на спеціалістів КП «Сансервіс».

4.4. Покласти в обов'язки відповідного працівника КП «Сансервіс» передачу інформації про кількість відловлених тварин та їх подальшу участь (стерилізація або направлення у притулок) до управління ветеринарної медицини з метою ведення в ньому електронного реєстру відловлених тварин.

4.5. Покласти в обов'язки працівників притулку (окрім інших, передбачених діючим законодавством) створення та ведення електронної бази утримуваних тварин з публічним доступом до неї з метою більш ефективного пошуку їм нових господарів через мережу Інтернет.

4.6. Інші положення стосовно технічних аспектів відлову тварин, їх утримання тощо достатньо добре прописані у розглянутих в п.3.2 відповідних Програмах м. Львів та м. Одеса. Містяться вони також і в «Правилах утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі». Тому можна поєднати ці аспекти за умови погодження з відповідними службами (управлінням ветеринарної медицини та КП «Сансервіс»).

5. Створити єдиний офіційний ринок продаж домашніх тварин та суворо заборонити стихійні ринки продажу тварин. Таким «ринком», тобто єдиним місцем продажу домашніх тварин повинен стати новостворений притулок для тварин. Цим самим, окрім очищення вулиць, буде забезпечено нові робочі місця, самоутримання притулку і дохід із створенням єдиного ринку продажу собак і кішок та функціонування ветеринарної клініки.

5.1. За торгівлю не у притулку, а в інших місцях, встановити достатньо суттєву суму штрафу.

5.2. Тим самим працівникам, в обов'язки яких входить контроль (перевірки та рейди) за реєстрацією тварин, покласти в обов'язки рейди щодо несанкціонованого продажу домашніх тварин і складання адміністративних протоколів у разі порушень з випискою штрафу..

Суми штрафів при умові ефективного роботи працівників, що здійснюватимуть рейди, можуть скласти статті доходів місцевого бюджету, які направлятимуться на утримання притулку чи інші заходи щодо безпритульних тварин.

6. Ввести жорсткі правила розведення тварин.

7. Скористатися позитивним досвідом м. Черкаси і створити гарячу телефонну лінію, на яку зможуть телефонувати жителі м. Кривий Ріг із

заявками на відлов безпритульних тварин. Доцільно, щоб приймали телефонні дзвінки в КП «Сансервіс», яке зможе оперативно реагувати та виїжджати для відлову.

7.1. Прописати в посадові обов'язки конкретного працівника – приймання таких телефонних дзвінків. У протилежному випадку може мати місце, коли ніхто просто не братиме слухавку.

7.2. Просити органи національної поліції реагувати на появу безпритульних тварин.

8. Стимулювати створення приватних притулків через «громадський бюджет» або здачу в оренду приміщень без орендної плати тощо.

Ці установи можуть утримуватись тематичними громадськими організаціями, спонсорами, або звичайними громадянами через мікрорівне-ски. Варто, аби значна частина фінансування тваринних притулків була позабюджетною. При цьому, фінансування повинне бути достатнім.

8.1. До роботи в притулку залучати не тільки волонтерів (на допоміжних та тимчасових посадах), але і школярів та студентів під час окремих видів практики. З цією метою розглянути можливість заключення відповідного Меморандуму між Виконкомом Криворізької міської ради та ДВНЗ «Криворізький національний університет».

8.2. Розглянути можливість виокремлення в притулку окремого приміщення для проживання безпритульних людей. У разі можливості створення такого спільного притулку, безпритульні люди працюватимуть у притулку для тварин, проживаючи в іншій його частині. Тим самим ці люди матимуть дах над головою, їжу, і, по можливості притулку, грошові доходи.

9. У рамках програми «Активний (свідомий) громадянин» запровадити в м. Кривий Ріг по аналогії з позитивним досвідом м. Львів функції «Соціального опікуна безпритульної тварини», яка буде на обліку в управлінні ветеринарної медицини або знаходитиметься в притулку. Ураховуючи наявність немалої кількості волонтерів та при наявності пропаганди й реклами, така ініціатива може бути підтримана широким загалом.

10. Обов'язково вести просвітницьку роботу серед населення. Скористатися позитивним досвідом інших міст, в яких у школах проводяться уроки відповідального ставлення до домашніх тварин з метою мінімізації їх потрапляння з осель на вулиці міста.

10.1. Першочерговою має бути робота зі школярами, оскільки в більшості випадків саме вони є «замовниками» тварин додому.

10.2. Просвітницька робота серед молоді в інших навчальних закладах міста – коледжах, інститутах, університетах тощо.

10.3. Просвітницька робота з населенням при видачі документа про реєстрацію домашньої тварини.

10.4. Сприяти інформаційній підтримці ЗМІ (через ТРК «Рудана», газету «Червоний гірник») в питаннях просвітницької діяльності щодо мінімізації викидання на вулицю домашніх тварин через відкриті угоди з місцевими зоозахисними організаціями.

10.5. Стимулювання придбання тварин з притулку.

10.6. Для того, щоб просвітницька діяльність велася, треба, щоб її виконував конкретний працівник. З цією метою слід визначитися, хто це буде і закріпити відповідні функції в його посадовій інструкції.

Вважається доцільним функції з просвітницької роботи покласти на «Куратора з питань поведження з безпритульними тваринами, а також зі зв'язків з громадськістю» або іншого відповідального працівника відповідного Управління (ветеринарної медицини або благоустрою)

Таким чином, вуличні собаки та коти – лише верхівка айсбергу. Проте саме на них концентрують свої зусилля більшість активістів та волонтерів, розпочинаючи зоозахисну діяльність, що не зовсім коректно. Евтаназія або стерилізація – це лише боротьба з наслідками, потрібно усувати причини появи безпритульних тварин. Тому на першому місті має бути аналіз ситуації, потім – впровадження в м. Кривий Ріг певних правових норм та стандартів, далі – реєстрація та ідентифікація домашніх тварин, оскільки всі вуличні тварини колись були домашніми, чи є їх нащадками. Наступним пріоритетом є освітні програми та інформаційні кампанії, спрямовані на зміну ставлення суспільства до чотирилапих безхатченків. І тільки після цього створення притулків та центрів стерилізації. Саме за таким алгоритмом вирішувалася проблема безпритульних тварин у Європі.

Крім цього, доцільно підрахувати – можливо дешевше створити додаткові 1-2 робочих місця з введенням посади «Куратора з питань поведження з безпритульними тваринами» (витрати на заробітну плату з відповідним нарахуваннями, комунальні та витрати при користуванні оргтехнікою) або прийняттям додаткових працівників у відділ ветеринарної медицини, КП «Сансервіс», безпосередньо обов'язками яких буде повне вирішення цієї проблеми, аніж витратитися на заходи, які в довгостроковій перспективі є неефективними і потребуватимуть постійних грошових вкладень.

У підсумку варто ще раз наголосити: у м. Кривий Ріг є «Правила утримання домашніх та інших тварин...», в яких ще в 2009 р. встановлено обов'язковість реєстрації домашніх тварин, але саме м. Львів, яке тільки зараз започатковує цю практику, вважається першовідкривателем на Україні у цьому напрямку. Тому без внесення змін, доповнень та уточнень не тільки в регуляторні акти виконкому Криворізької міської ради, але і до Положень та, найголовніше – до посадових інструкцій (у розділ обов'язків) відповідних працівників, усі пропозиції залишати-

муться на папері. Прописані механізми в існуючих нормативних документах щодо безпритульних тварин на теоретичному рівні здатні суттєво сприяти вирішенню окресленої проблеми, але на практиці – відсутні організаційні аспекти їх реалізації, що ускладнює впровадження системної роботи в цьому напрямку в м. Кривий Ріг.

Велика кількість безпритульних тварин останнім часом істотно погіршила санітарно-епідеміологічний і санітарно-естетичний стан населених пунктів та створила пряму небезпеку для здоров'я населення. Досліджено причини появи безпритульних тварин на вулицях населених пунктів та їх класифікацію. Зроблено висновок, що при розробці заходів щодо контролю за чисельністю безпритульних тварин доцільно урахувати кожну причину їх появи..

Показано, що необхідною складовою у вирішенні проблеми безпритульних тварин є законодавча база. В Україні, на відміну від інших європейських країн (Німеччина, Італія, Франція), вона існує лише на папері. Згідно з законом, тварини прирівнюються до речей. Відповідно, на практиці покарання за жорстоке поводження з ними (наприклад, за викидання на вулицю у результаті чого домашня тварина стає безпритульною) майже відсутнє. Хоч відповідні статті існують. У Кодексі України про адміністративні правопорушення – стаття 89, та в Кримінальному кодексі – стаття 299. Покаранням за будь-які ганебні вчинки за статтею 89 є штраф від 153 грн до 357 грн (станом на 2016р.); за статтею 299 Кримінального кодексу штраф до 850 грн (станом на 2016р.) або ж арешт строком до 6 місяців.

Проаналізовано напрямки діяльності управління благоустрою та житлової політики виконавчого комітету Криворізької міської ради, до компетенції якого згідно відповідного «Положення про управління...» належать питання щодо міської політики вирішення проблеми безпритульних тварин. За підсумками аналізу актуалізовано питання: чи зазначаються в посадових інструкціях працівників цього Управління відповідні функції по безпритульним тваринам.

Проаналізовано стан проблеми безпритульних тварин і ступінь її розв'язання у м. Кривий Ріг. Показано, що на сьогодні діючими є «Програма поводження з безпритульними тваринами у місті Кривому Розі» та «Правила утримання домашніх та інших тварин і поводження з ними у м. Кривому Розі». Зроблено висновок, що дані нормативні документи містять необхідний перелік заходів для вирішення проблеми безпритульних тварин. Проте проблема залишається не розв'язаною у повній мірі. Основна причина недостатньо ефективного впровадження задекларованих заходів полягає в не досить високому рівні їх організації та недостатній системності. Мається на увазі, що функції координації та контролю з поводження з безпритульними тваринами розпорошено по різ-

них органах не тільки на державному, але й на місцевому рівнях. Крім цього, при вирішенні проблеми залучаються 3 управління:

1) управління благоустрою та житлової політики – відлов тварин (згідно Положення про управління) та забезпечення виконання заходів щодо проведення базового, повторного та періодичного відстежень результативності дії «Правил утримання домашніх тварин ...» й оприлюднення звіту (згідно вказаних Правил). Фактично ж це управління є розпорядником коштів при заключенні договорів на отримання ветеринарних послуг.

2) Управління ветеринарної медицини – отримання інформації від закладів ветеринарної медицини про кількість зареєстрованих домашніх тварин, контроль і нагляд за дотриманням вимог «Правил утримання домашніх тварин ...» та складання протоколів про адміністративні правопорушення за невиконання цих Правил. Фактично заклад ветеринарної медицини практично не займаються реєстрацією домашніх тварин.

3) Управління екології – фактично увійшло в спільну робочу групу при реалізації Меморандуму щодо реалізації в місті програми гуманного регулювання численності безпритульних тварин.

Зроблено висновок про необхідність перегляду Положень та посадових інструкцій працівників з метою більш чіткого закріплення функцій за окремими працівниками для ефективнішого вирішення проблеми безпритульних тварин.

Розглянуто міжнародний досвід вирішення досліджуваної проблеми. Виявлено, що в західних економічно розвинених країнах боротьба з бездомними тваринами в основному здійснюється за кількома напрямками:

- Створення системи обліку, реєстрації домашніх тварин і обов'язкова купівля ліцензії на право заводити тварину.
- Стерилізація тварин.
- Організація притулків, в яких утримуються загублені тварин, а також здійснюються операції по стерилізації і проводяться активні дії з пошуку нових власників з метою зменшення кількості пріспаних тварин.
- Встановлення правил з утримання тварин у житловому приміщенні і на прогулянці.
- Робота по навчанню населення та персоналу притулків.

На підставі проведеного аналізу сформовано пропозиції щодо удосконалення політики з вирішення проблеми безпритульних тварин в місті Кривий Ріг. Усі пропозиції базуються на необхідності організаційного забезпечення кожного етапу впровадження запропонованих заходів.

Список використаних джерел

1. Права, за якими судиться малоросійський народ. – М. : СпБ., 1875. – 1027 с.
2. Турська В. О. Адміністративно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юри-

- дичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2016. – 232 с.
3. Харківський облдержархів. – Ф. Р-845, оп. 3, д.3482, лл.52 – 54.
 4. Борейко В.Е. Настольная книга зоозащитника / В.Е. Борейко, Г.Н. Левина. – К. : Логос, 2011. – 100 с.
 5. Singer P. Animal liberation [Електронний ресурс] / Peter Singer – Режим доступу до ресурсу: www.nybooks.com/articles/article-preview?article_id=9900
 6. Roleff T. L. The rights of animals / T. L. Roleff, J. A. Hurley. – SanDiego: Greenhaven Press, Inc., PO Box 289009, 1999. – 303 p.
 7. Обезьян уравнивали в правах с человеком [Електронний ресурс] : стаття в електронній газеті / А. Снежкина – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazeta.ru/social/2008/06/26/kz_2767154.shtml
 8. Gautam N. Switzerland's green power revolution: ethicists ponder plant's rights [Електронний ресурс] / Naik Gautam // The wall street journal – Режим доступу до ресурсу: <http://www.wsj.com/articles/SB122359549477921201>.
 9. Борейко В.Е. Этика и практика охраны биоразнообразия / В.Е. Борейко – Киев: Киевский экологокультурный центр, Международный СоциальноЭкологический Союз, 2008, ил. – Вып. 56. – 360 с.
 10. Борейко В.Е. Прорыв в экологическую этику / В.Е. Борейко. – К. : КЭКЦ. – 4-е изд. – 2008. – 208 с.
 11. Набока М. Тварини у місті. Як вирішити проблему безпритульних тварин? / М. Набока, Н. Шерстюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.radiosvoboda.org/a/1614712.html
 12. Проблема захисту прав безпритульних тварин в Україні [Електронний ресурс] / А. Барановська. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/problema-zahystu-prav-bezprytulnyh-tvaryn-v-ukrajini-2/>
 13. «Про ветеринарну медицину» : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.
 14. Наумов Н.П. Зоология позвоночных. – Ч.1. – Низшие хордовые, бесчелюстные, рыбы, земноводные: учебник для биологических специальностей университетов / Н.П. Наумов, Н.Н. Карташов. – М. : Высш. шк., 1979. – 333 с.
 15. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон від 21.02.2006 р. № 3447-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>
 16. Репецкий С.П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Репецкий С.П. – К., 2010. – 227 с.
 17. Міхно С. Бездоглядні тварини: як на Заході практикують притулки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/242>; <http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/247>
 18. Хартия Земли [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.earthcharterinaction.org/invent/images/uploads/EC_TEXT_RUSSIAN_TRANSLATION.pdf
 19. Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень від 13 грудня 1968 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.5643.0>

20. Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13 лютого 1987 р: [Електронний ресурс] / Європейська конвенція про захист домашніх тварин. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_a15
21. Європейська конвенція щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей від 18 березня 1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_137
22. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
23. Цивільний кодекс України : затверджений Законом України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змін. та доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 44. – Ст. 356.
24. Про затвердження переліку нормативно-правових актів з питань захисту тварин від жорстокого поводження : Розпорядження КМУ від 28 липня 2010 р. № 1585-р // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 160.
25. Про затвердження Положення про притулок для тварин : Наказ Держкомветмедичини від 15 жовтня 2010 р. № 439 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 85. – Ст. 131.
26. Про затвердження Порядку проведення заходів, необхідних для скорочення чисельності тварин, які становлять небезпеку : Наказ Міністерства природи України від 28 вересня 2010 р. № 425 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 97. – Ст. 104.
27. Про затвердження ветеринарно-санітарних вимог до утримання тварин у притулках, утримання та розведення сільськогосподарських, диких тварин та під час їх транспортування : Наказ Держкомветмедичини від 15 жовтня 2010 р. № 438 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 85. – Ст. 128.
28. Луц Д.М. Тварини як об'єкт цивільних правовідносин. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2015. – 22с.

Особливості мотиваційної системи управління в органах місцевого самоврядування та напрями її удосконалення

Варава Л. М.

доктор економічних наук, професор

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Арутюнян А. Р.

кандидат технічних наук, доцент

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Ряба А. В.

магістрант

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Трансформаційні зміни, які відбуваються в суспільстві висувають до органів місцевого самоврядування в цілому нові вимоги. Зокрема, це стосується й системи місцевого самоврядування, як уособлення суб'єкта управління, що пов'язано із необхідністю системної модернізації країни та зміною парадигми управління. Саме від системи управління в органах місцевого самоврядування, в першу чергу, залежить ефективність